

FLORENCE BRAUNSTEIN

ISTORIA CIVILIZAȚIILOR

De la origini până în secolul VII d.Hr.

Traducere: **Margareta Chiva**

Editura ORIZONTURI

U

Upanișade: texte de speculații mai mult filozofice și mai puțin mitologice despre originea Universului

V

Vaiçeșika: teorie elaborată de Kanada, „devoratorul de atomi“

Vak: cuvântul creator al Universului

Varuna: zeu din panteonul vedic

Vāsana: redări ale actelor anterioare

Veda: literal „știința“ (cunoașterea), texte scrise între sec. XV și sec. X

Vedānta: etimologic sfârșitul *Vedelor*, Daršana consacrată metafizicii: Ansamblul Upanișadelor Vedice

Vișnu: la origine zeu solar, conservator al cosmosului sau amintire a umanității în hinduism

Y

Yantra: figură geometrică trasată pentru meditație și vizualizare, cu scopul de a stăpâni mentalul sau forțele cosmice

Yavana: nume vechi al ionienilor purtat de grecii din Asia

Yoga: una din cele șase Darșanas clasice. Doctrină de acces la eliberare constând în practici psiho-fizice

Cuprins

Răspântie a influențelor, răspântie a metodelor.....	3
Identități culturale și influențe	3
Ce este o identitate culturală?	5
Ce înseamnă influențe?	16
Ce și cum se transmite?	25
Tradiție, religie și cotidian	25
Drumuri și comerț	34
Cămila	38
Cine și ce înțelege?	41
Istorici și sociologi	41
Arheologi, explorări și experimentări	44
Cadre istorice și culturale până la mijlocul celui	
de-al doilea mileniu	47
Marile evenimente	47
Puterea scrisului, puterea cuvântului	58
Noțiunile de Orient și Occident	58
Scrierea și sacrul	64
„Cuvântul este verb și verbul este Dumnezeu“	70
Puterea sunetelor și a numerelor	74
Cuvânt și muzică	74
<i>Mundum regunt numeri</i>	81
Matematică	86
Științe și tehnici	89
Plante și medicină	90
Pâine, aur și argint	94
Astronomie și cosmologie	97
Cadre istorice și culturale până în secolul	
al VI-lea î.Hr.	101
Marile evenimente	101
Locurile miturilor și ale credințelor	110

Nașterea miturilor	110
Locurile simbolice	119
Idei mari, mari credințe	125
În India	125
Cosmogonia	128
În Iran	131
Mazda și ceilalți	133
În China	136
Doctrina Tao	139
Cadre istorice și culturale pînă în era creștină	143
Marile evenimente	143
Diferitele popoare	155
Greci și egipteni	155
Greci și hinduși	159
Greci și evrei	163
Sistemele filozofice	169
În Grecia	170
În China	177
În India	182
Cadre istorice și culturale pînă în secolul	
al VI-lea d.Hr.	185
Marile evenimente	185
Filozofii și religii	198
Conceptia despre om	198
Budism și creștinism	204
Nou și vechi	212
Noile culte	216
Căile cunoașterii	223
Tehnicile contemplative	223
Shintoismul	235
Islamul	240
 Concluzie	 249
Vocabular de cuvinte hinduse	250

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BRAUNSTEIN, FLORENCE**

Istoria civilizațiilor / Florence Braunstein ; trad.
de Margareta Chiva. - București : Orizonturi, 2017
ISBN 978-973-736-355-8

I. Chiva, Margareta (trad.)

008

Corector: *Emilia Leancă*
Tehnoredactor: *Puiu Enache*
Coperta: *Puiu Enache*

Title of the original French edition: ***Histoire de civilizations***
— published by Ellipses —

Copyright 1996, Édition Marketing S.A.

Editura ORIZONTURI – București
B-dul Libertății nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20
telefon: 021.317.76.79, 0744.531.333
e-mail: orizonturi@editura-orizonturi.ro

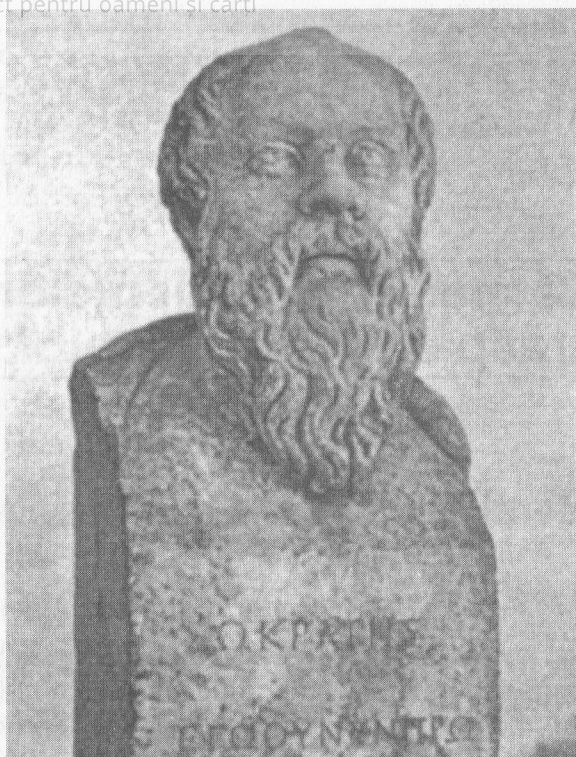
Răspântie a influențelor, răspântie a metodelor

Identități culturale și influențe

Culturi și civilizații, aceste „ocean de obiceiuri, de constrângeri, de afirmări”, după opinia lui Braudel, sunt rezultatul moștenirii, acumulării, oricare ar fi momentul ales din istoria lor sau din cea a umanității. Acești doi termeni implică în egală măsură spațiul, teritoriul unde au loc transformări legate de grupurile umane care le produc, la fel ca și în artă, gândire, economie, în ansamblul „experiențelor sociale care fac din acestea reguli, cunoștințe, metode”¹ care le conferă propria lor identitate.

Astfel, o cultură este consecința, cristalizarea adaptării și a întâlnirii dintre grupuri de oameni. De-a lungul

¹ Riffard P.A., *Qu'est-ce que l'ésotérisme*, Robert Laffont, 1990, p. 26.

Socrate; pe bust este gravat un pasaj din Platon relativ la forța raționamentului. Muzeul din Napoli.

timpului, aceștia se adună, potrivit afinităților lor, în comunități care își determină liber sensul devenirii lor.

Crearea unei culturi trece de asemenea prin selecția sau afirmarea valorilor, credințelor, pasiunilor indispensabile punerii în ordine a regulilor, finalităților, normelor. Există o pluralitate de culturi a cărei finalitate diferă de cea a progresului fiindcă nu a avut loc în mod necesar și liniar. O cultură este o spirală a cărei forță

se bazează pe continuu și pe discontinuu, pe ordine și pe dezordine, pe conservare și pe respingere¹. Imagi-nea întregită a omului pe care l-am putut percepe aici se pierde de-a lungul întrebărilor filozofice într-un nor de praf format din doctrine contradictorii. Nu există universalitate a gândirii umane, de concepte, tot așa cum nicio cultură nu poate fi un simplu proiect al rațiunii sau al unui ansamblu de legi fizico-matematice.

Ce este o identitate culturală?

Identitatea este cea care îi permite omului să reunească ceea ce îl definește în același timp ca *homo faber*, *homo mysticus* și *homo technologicus*. Putem oare să aplicăm aceeași definiție culturilor și să presupunem că identitatea lor se formează începând cu reunirea opozițiilor și similitudinilor lor? De ce nu se vorbește despre identitatea unei civilizații? Mai întâi este necesar să dăm o definiție acestui ultim termen și să precizăm termenul de cultură în raport cu acesta.

Termenul de civilizație este necunoscut aproape pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, iar dacă se folosește, se întrebuintează singularul. *Enciclopedia* lui d' Alembert și a lui Diderot nu i-a găsit niciun loc printre articolele sale. În timp ce calificativul „civilizat” a fost utilizat destul de

¹ Pentru o abordare antropologică, cf. Ignasse G., Genissel M.C., *Introduction à la sociologie*, Ellipses, 1995, pp. 77–80.

mult, substantivul „civilizație” nu-și face apariția decât în ultima treime a secolului al XVIII-lea. Multă vreme sensul său va fi acela pe care i-l dă Secolul Luminilor, adică cel al instituțiilor capabile să facă să domnească ordinea și armonia, să răspândească în lume spiritul Europei.

Astăzi se admit în mod normal două sensuri. Primul opune acestui termen, în egală măsură, atât „natura”, cât și „barbaria”. Civilizația constituie starea unui grup uman evoluat, șlefuit, civilizat. Al doilea, mai larg, desemnează procedeele tehnice, credințele, activitățile intelectuale, artistice, formele de organizare politică și socială ale unui popor. Aceste diferite elemente se întrepătrund deoarece rareori o civilizație rămâne omogenă.

Civilizația – subliniază Morin – este „ceea ce a putut fi dobândit și transmis de la o societate la alta”¹. În *Declinul Occidentului*, Spengler numește cultura „epoca constituirii reprezentărilor simbolice”². Termenul de civilizație nu se aplică decât perioadelor ulterioare, care se caracterizează prin aceea că reneagă epoca reprezentărilor. Astfel am putea să ne întrebăm – în civilizația noastră occidentală, care nu mai este cultură a sufletului, ci civilizație a spiritului – cum se pune problema culturii?

Lévi-Strauss nu încetează să se mire în fața acestui artificiu care pune „când societatea în cultură, când cultura în societate”³; eroarea constă în a nu fi distins, în prealabil, civilizația și cultura – scrie Raymond Aron – și în a nu fi înțeles „fenomenele culturale decât în opoziție cu faptele din societate”⁴. Primele sunt universale

¹ Morin E., *Penser l'Europe*, Gallimard, 1987, p. 37.

² Spengler O., *Le Déclin de l'Occident, esquisse d'une morphologie de l'histoire universelle*, Gallimard, 1967, p. 31.

³ Lévi-Strauss C., *Parole donnée*, Plon, 1984, pp. 26–27.

⁴ Aron R., *Sociologie allemande contemporaine*, PUF, 1950, p. 66.

și transmisibile; celelalte sunt netransmisibile și unice. Cultura universală, pentru a deveni plurală, a trebuit să întâlnească alte culturi.

Descoperirea pluralității unei culturi – ne spune P. Ricoeur – nu se face niciodată fără riscuri: „se poate întâmpla să nu mai existe decât alții, noi înșine să fim un altul printre alții, iar această întâlnire a altor tradiții culturale a fost pentru cultura noastră o piatră de încercare din care n-am tras încă toate învățămintele”¹.

Dar se știe că, în timpuri îndepărtate, omul a trebuit mai întâi să se descopere pentru a se inventa. Spre a accede la uman, el a învățat să se exprime prin sisteme, procedee și tehnici. Autor al lumii, ca și al lui însuși, cultura sa a fost modul său de a fi totodată al lumii și în lume. Dacă în comuniunea sa cu natura și cosmosul a căutat să-și lase amprenta, aceasta se datorează faptului că a dorit – cum spune Hegel – „să se cunoască pe el însuși în forma lucrurilor, să schimbe lumea exterioară și să alcătuiască o lume nouă, o lume umană”². Această metamorfoză s-a realizat progresiv, grație unei strânse relații cu cosmosul și cu mediul cultural. Pentru Sartre, omul nu este nimic altceva decât ceea ce face el, „este condamnat să fie liber”. Cunoașterea forțelor naturii l-a condus – după E. Cassirer – către țelul căutat, l-a făcut să urnească istoria și să instaureze „un echilibru garantând conservarea societății”³.

Modificările care au produs-o pe aceasta din urmă sunt de diferite feluri, după opinia gânditorilor: de or-

¹ Ricoeur P., „Civilisation universelle et cultures nationales” în revista *Esprit*, p. 447.

² Hegel H.W.F., *L'Esthétique*, trad. Flammarion, în Bataille G., *L'Érotisme*, ed. 10/18, p. 237.

³ Cassirer E., *La philosophie des lumières*, éd. Fayard/Agora, 1986, p. 280.

Braque.
Nud în picioare.

dinul afirmării, puterii, voinței, pentru Schopenhauer, Nietzsche, Adler; de ordinul impulsurilor sexuale pentru Freud și Jung; de ordinul economic pentru Marx. Omul este totodată subiect care produce și subiect care consumă. Aceste transformări vor fi încă și mai semnificative în lumea gândirii și a psihicului.

Totuși, societatea și-a modelat „comportamentul cu instrumentele pe care i le oferă lumea materială”¹. Omul, mai întâi *spectator mundi*, n-a creat lumea, ci, de fapt, a recreat-o. Proprietățile particulare, consecințe ale interrelației și ale întâlnirii acestor două medii, biologicul și naturalul, îmbogățite prin tradițiile mentale ale fiecărui grup uman de-a lungul mileniilor, au dat naștere particularului specific fiecărei societăți umane”. Cunoașterea devine, puțin câte puțin, explicație și îl face pe om să constate – reluând formula lui Galilei – că „natura este scrisă în limbaj matematic”.

¹ Leroi Gourhan A., *Le Geste et la parole, technique et langage*, Albin Michel, 1964, p. 209.

A existat mai întâi o percepție a realului ca dat imediat: una din particularitățile sale este de a fi știut să nege lucrurile naturii, naturalul (a se vedea mai târziu că și propria sa natură), de a avea obiecte care, în același timp, conțin un proiect în structura lor și îl îndeplinesc în performanțele lor. Ca și cum ar exista un fel de determinism care ar împinge omul să fie creatorul propriilor sale structuri, făcându-le din ce în ce mai complexe, găsindu-și locul în logica ființelor vii. „A crea înseamnă de asemenea a se crea”, scrie Rilke¹.

Schimbările, născute din opere individuale sau colective, au avut drept consecință fie să vehiculeze ideile creatoare de la o cultură la alta, ajungând la sinteze lineare, fie, dimpotrivă, să creeze rupturi iremediabile cu propria moștenire. Fuziunea lor creează identitatea culturilor, ajungându-se la integrarea lor sau la un fel de suprapunere vulgară a elementelor ori chiar la respingerea lor definitivă.

Modul în care indivizii asimilează cultura provine din triere, selectare, filtrare. Individualitatea joacă aici un rol determinant, iar cultura – după cum presupune Edgar Morin – are rolul de „genotecă” a societății umane, care conservă și informația socială. În colectiv, individul își sporește posibilitățile de autonomie și de stăpânire a propriei sale vieți deoarece își creează propriile determinisme interne. Individul devine astfel, pentru Castoriadis „depozitarul dorințelor, investițiilor, cerințelor, așteptărilor, stăpânul semnificațiilor al căror obiect a fost, încă de la conceperea sa și chiar mai înainte, din partea celor care i-au dat naștere și l-au crescut”. Dar forma de socializare este cea care permite ca un oarecare număr de

¹ Rilke R.M., *Lettres à un jeune poète*, Flammarion, 1983, p. 87.

evenimente să devină semnificative din punct de vedere social, fie acestea trăite, fie imaginare. Mai mult sau mai puțin conștient, acestea sunt modurile de a trăi, atitudinile de a fi care generează obiceiuri, tradiții, convingeri, credințe. Astfel, fiecare cultură este manifestarea originală și originală a indivizilor care o compun.

De asemenea, nu există grupuri umane care să fi trăit separate. Încă din cele mai vechi timpuri, arheologia a demonstrat existența schimburilor și contactelor între diferitele culturi. Drumuri pentru caravane traversează Asia, legând China de Europa; cele din nord trec prin Marea Caspică și Marea Neagră, în timp ce cele din sud străbat înaltele platouri ale Iranului și Siriei. Succesul acestei întâlniri culturale este în egală măsură legat de capacitatea actorilor sociali de a primi și de a da, ca și de condițiile istorice în care acestea au loc. După Freud, întâlnirea unui șoc traumatic între cosmologic, biologic și psihologic este aceea care dă naștere conștiinței omului în Occident. Fără matematizarea lumii de către Galilei și Copernic, fără aventura evolutivă a *phylum*-ului uman, fără conștientizarea psihologiei umane, fără confruntarea dintre acestea trei și fără ca acestea să se adune toate, identitatea sa n-ar fi putut să se formeze.

Fenomenul de acumulare, care se produce ca un fapt comun la civilizațiile occidentale și orientale, este el sinonim cu progresul? Paul Ricoeur arată că acumularea de mijloace este cea care face să existe în cele din urmă o istorie umană. Recunoașterea omului de către om se detașează puțin câte puțin de toate aceste fenomene și face din diversitatea tuturor acestor grupuri sociale o unică umanitate, care își dezvoltă experiența: în revendicarea singularității sale, omul atinge universalul. Pentru Lévi-Strauss, societatea este aceea care ne creează sentimentul de identitate personală: „dacă această pre-

siune ar lipsi, nu sunt sigur că acest sentiment ar fi la fel de puternic pe cât crede cea mai mare parte a oamenilor că îl încearcă”¹. Ideea se regăsește într-o oarecare măsură în formularea lui Heraclit, care vede în orice grupare un efect doctrinar, „oamenii luminați locuiesc aceeași lume”.

Totuși, identitatea culturală și cea religioasă trebuie diferențiate chiar dacă acea cauză care duce la aceasta poate fi similară. În perioada antică timpurie, ordinea socială organizează elemente care îi sunt proprii. Cu toate acestea, rămân exterioare indivizilor care o construiesc. Aceștia din urmă nu stăpânesc în realitate nici ordinea socială, nici religia, care ține de o elită. Oamenii sunt atunci „mai religioși decât zeii”, după cum spune Polybios despre romani. Totuși, prin religie se va ajunge la realizarea individului, el neputându-se afirma decât renunță la sine însuși. Ființa nu se poate afirma decât sacrificându-se ca realitate fenomenală.

Divinul este întrevăzut ca fundamentul oricărui lucru și nu ca principiul rațiunii suficiente care va implica alte percepții, a timpului, a istoriei și a cauzalității. Opusă unei cunoașteri raționale a lumii există o cunoaștere intuitivă, unde toată înțelepciunea omului constă nu în a-și afirma voința de putere, ci în a se detașa de aceasta. Adevărul istoriei este conceput aici ca o revelație progresivă a unui adevăr etern. Acțiunea dezinteresată, renunțarea, non-acțiunea constituie *etosul* lumii din Extremul Orient. În acest tip de civilizație, ca și în culturile tradiționale ale trecutului, gândirea care ține de mit și de poezie își conservă încărcătura, iar timpul, spațiul, cauzalitatea sunt și

¹ Lévi-Strauss C., *De près et de loin, entretiens avec D. Eribon*, ed. Odile Jacob., col. „point Seuil”, pp. 233–234.

Respect pentru oameni și cărți
mai mult guvernate de aceste structuri simbolice decât
de cele ale *cogito*-ului.

Cei trei regi-magi aduc Pruncului Iisus
darurile Orientului.

Evoluția fenomenelor religioase este legată, la origine, de o predominanță a libertății personale, într-un moment în care persoana care devine conștientă de ea însăși se detașează de societate. Nu din întâmplare creștinismul, budismul și mahomedanismul poartă numele fondatorului lor.

Astfel se dezvoltă viziunea unei lumi care nu se afirmă în contradicție cu fenomenele sensibile, ci, dimpotrivă, o va învălui într-o totalitate care o apropie de om în general. Cuceririle laborioase și de neabătut ale științei coexistă în gândirea occidentală cu o știință difuză, originară, la fel cum coexistă omul de știință cu misticul. Fuziunea se face de la unul la altul prin intermediul simbolului, care îi plasează la jumătatea drumului între două niveluri de realitate: istoria și escatologia, cunoașterea obiectivă și viziunea contemplativă. Aceasta este condiția de creație a omului.

Suntem educabili și întârziați ca dezvoltare. Pentru a deveni oameni a trebuit să înțelegem o mulțime de

gesturi, de comportamente, de tipare, de experiențe. Activitatea simbolică dă fiecărui individ propriile posibilități de autonomie. Să nu uităm fraza lui Lao Tsî: „toată lumea consideră binele drept bine, în aceasta constă răul său”¹. În acest sens simbolurile constituie moduri de gândire grație cărora grupurile devin conștiente de forțele pe care vor să le perceapă. Cursul normal al lumii este mai întâi fixat de zei. Cunoașterea este o știință sacră, iar religia este, pentru epocile cele mai îndepărtate, o administrare a sacrului.

Comte gândea că omul nu iubește nimic altceva decât pe sine însuși, chiar dacă toate religiile vechi au favorizat forțele naturale vitale. Este un punct comun tuturor popoarelor pastorale legate de pământ. Ritmul anotimpurilor în acest tip de societate este important, iar soarele este venerat ca principiu al fertilității.

În mituri, aceste evenimente vor fi explicate și celebrate de cler. Există o competiție între forțele creației și ale distrugerii, competiție calchiată după natură; puterea divină este, de asemenea, calchiată după natura umană. Se ajunge, în mituri, la crearea unui cuplu divin: zeul fertilității și zeița fecundității.

Acest principiu este comun religiilor orientale și extrem-orientale, chiar dacă numele diferă în funcție de locuri. Este favorizată fie fertilitatea, fie divinitatea secerișului. Puterea zeilor este și mai mult legată, la început, de un ritual decât de o mitologie. Maurice Granet a presupus că în China cele două principii de organizare, Yin și Yang, s-ar fi născut „în cursul serbărilor de sezon

¹ Lao Tsî, *Dao-de-tzin*, 2.